

Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları
Childhood and Child Rights Within The Historical Process

Arş. Gör. Dr. Rabia Dirican, Gazi Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-3851-5726> rabiadirican@gazi.edu.tr

Öz

Günümüzde çocuk hakları oldukça önem verilen ve yasalarla güvence altına alınan, aynı zamanda eğitimin de ilgi alanına giren bir meseledir. Tarihi süreç içerisinde çağlar boyu ihmal edildiği, hemen hemen hiçbir hukuki düzenlemenin söz konusu olmadığı çocuk hakları, ancak 20. yüzyılda üzerine düşülen bir mesele olmaya başlamıştır. Son yüzyılda birey olarak çocuğa verilen değerin artması, çocukluk çağının yetişkinlikten ayrı bir süreç olduğunun kabul edilmesi ve çocukların gelişimsel ihtiyaçlarından ötürü bazı özel haklara sahip olması gerektiğinin kabul edilmesi, çocuk haklarının düzenlenerek yasalarla güvence altına alınması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Çocuk haklarının tarihi süreç içerisindeki gelişimini anlayabilmek için öncelikle çocukluk kavramının gelişimine ve çağlar içerisinde toplumların çocuğa verdikleri anlama bakmakta yarar vardır. Bu derleme çalışması, çocukluk ve çocuk hakları kavramlarının tarihi süreç içerisindeki gelişimini veya seyrini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk tarihi, çocukluk sosyolojisi, çocuk hakları

Abstract

Nowadays, children's rights are a very important issue and under the protection of laws and also are an issue of education. Children's rights, which have been neglected throughout the ages, and there is almost no legal regulation, have begun to be a matter of concern in the 20th century. In the last century, it was accepted that children's rights should be regulated and protected by law because of the recognition that childhood is a separate process from adulthood and that children should have some special rights due to their developmental needs.

In order to understand the development of children's rights in the historical process, it is useful to first look at the development of the concept of childhood and the understanding that what is mean of child and childhood by societies. This review aims to reveal the development or progress of the concepts of childhood and child rights within the historical process.

Key Words: Childhood history, childhood sociology, children rights

Giriş

Günümüzde çocuklara sadece bakım ve koruma sağlamanın, onların gelişimi açısından yeterli olmayacağı bilinmektedir. Çocukların gelişimsel ihtiyaçları onların sosyal, duygusal, fiziksel, motor, bilişsel ve dil

gelişimi gibi alanlarının desteklenmesi ile ilgili olduğu için oldukça kapsamlıdır. Ayrıca çocukların gelişimsel ihtiyaçları tüm toplum tarafından dikkate alınmalıdır. Bu nedenle çocukların haklarına ve korunmalarına yönelik düzenlemeler yasalarla güvence altına alınmıştır. Bu güvencelerin en önemlisi Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Bu sözleşme Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1989 yılında benimsenerek 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz de çok kısa bir zaman sonra 14 Eylül 1990 tarihinde bu sözleşmeye imza atarak katılmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi anayasamıza göre yasa hükmü taşımaktadır. Dolayısı ile tüm çocukların kanun ile belirlenmiş, kendilerine ait hakları vardır.

Tarihsel süreç içerisinde çocukluk bilincinin olduğu bir hukuk düzenine ulaşmak yaklaşık 400 yıl sürmüştür (Akyüz, 2001). Çocukların ve çocuk haklarının korunması gerektiği konusu, içinde bulunduğumuz yüzyılda giderek önem kazanmıştır. Çocuklara ve onların haklarına verilen önemden dolayı birçok uluslararası sözleşme ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin en önemlisi Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çocukların sahip olduğu haklar ve sahip olması gereken standartlar belirlenmiştir. Çocuk hakları sözleşmesi ilkeleri; ayrımcılığın önlenmesi, eşitlik, adalet, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi, çocuklara sevgi, hoşgörü, çocuğun kendisiyle ilgili süreçlere katılımı ve görüşlerinin alınması boyutlarını içerir. Çocuğun yaşama hakkı, güvende olma hakkı, yaşamını sürdürme ve geliştirme hakkı temel haklardır. Diğer bir deyişle; yaşama, gelişme, korunma, bakım ve katılım hakları çerçevesinde çocukların yaşam standartları tanımlanmıştır (Cılga, 2001). Sözleşmeye göre, çocuğun aile çevresi içinde yaşaması, bakılması, yetişmesi ve katılımı temeldir. Aile bakımı içinde, anne babanın çocuğa yol göstermesi, anne-baba sorumluluğu öncelikli olarak tanımlanmıştır. Çocuğun anne babadan ayrılması sürecinde çocuğun sosyal, ekonomik ve kültürel hakları korunmuştur. Çocukların eğitimi, boş zamanlarını değerlendirilmesi ve kültürel etkinliklere katılımlarını hak olarak ele alan sözleşme, çocukların çağdaş eğitim ortamlarında, çok yönlü insanlar olarak yetişmelerini, üretken ve yaratıcı olmalarını hedeflemiştir.

Çocukların haklarına yönelik hukuki düzenlemeler devletin sorumluluğundadır. Hukuki düzenlemelerle beraber, çocukların eğitimlerindeki kalite bütünlüğünün sağlanabilmesi için, eğitim sisteminde bu hakları tanıtmaya, öğretmeye ve çocukların bu haklarını kullanabilecekleri yeterliliğe ulaşmalarını sağlayacak eğitim programı oluşturmaya yönelik sorumlulukların yerine getirilmesi de devletin görevidir (Allan ve P'Anson, 2004). Bu yüzden çocuk hakları sadece hukuksal bir mesele olarak kalmayıp, çocukların gelişimi boyutunda da ele alınmalıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesini kabul eden devletlerin öncelikle çocukların bakım ve korunma ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik düzenlemelere gittiği görülmüştür (UNICEF, 2004). Bununla birlikte Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne bakıldığında çocuklara kendi haklarını bilmeye ilgili bir eğitim verilmesine ilişkin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak sözleşmenin imzalanışından on yedi sene sonra Birleşmiş Milletler Komitesi bu eksikliği fark ederek Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni daha geniş kapsamda ele almaya karar vermiştir. Bunun üzerine yayınlanan "Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumlar" isimli kitapçıkta çocuk haklarının erken çocukluk dönemine yönelik uzantılarının daha geniş bir kapsamda ele alınması gerektiği ifade edilmiştir (Genel Yorum VII,

2006). Daha önemlisi komite küçük çocukların hak sahipleri olduklarını ve erken çocukluk döneminin bu hakların yaşama geçirilmesi açısından “kritik bir dönem” olarak ele alınması gerektiğinin altını çizmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde Birleşmiş Milletler nezdinde çocuk hakları, erken çocukluk döneminden başlayarak ele alınması gereken bir konudur. Bu kurumlar erken çocukluk dönemindeki çocuklara çocuk haklarının öğretilmesine yönelik teorik ve uygulamalı çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmaların anne babaları içerecek şekilde olması gerektiği de ayrıca ifade edilmiştir (Genel Yorum VII, 2006). Günümüzde haklarını bilen ve uygulayabilen bir çocukluk oluşturabilmek için, çocukların ihtiyaçları doğrultusunda etkinliklerin oluşturulmasına ve uygulama sonucunda bireyin geldiği noktayı gösterebilecek sağlıklı değerlendirmelere ihtiyaç vardır (Beeckman, 2004; Morrow, 1999).

Çocuk Hakları Sözleşmesini imzalayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, çocuk haklarını evrensel ölçütler çerçevesinde ele almayı kabul etmiştir. Dolayısı ile ülkemizde çocuk haklarına ve bu hakların öğretimine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Ancak çocuk haklarının ilke ve standartlarını temel alarak oluşturulmuş eğitim programlarının yok denecek kadar az olduğu, okul öncesi dönemde aile katılımlı çocuk hakları eğitimi programının bulunmadığı tespit edilmiştir (Washington, 2010). Bu durum bir problem olarak kabul edilmektedir. Gelişim ve eğitimin kritik bir önem taşıdığı okul öncesi dönemde çocuklara ve ebeveynlerine yönelik çocuk hakları eğitim programları planlanmalı ve uygulanmalıdır.

Çocuk hakları kavramı, çocukluk tarihiyle ve toplumların çocuk algısıyla paralel şekillenen bir kavramdır. Tarih boyunca bir toplumda çocuğa verilen değer iyi durumdaysa onun haklarına ilişkin düzenlemelerin de iyi durumda olacağı tahmin edilebilir bir durumdur. Bu bakımdan çocuk haklarının tarihi gelişimine geçmeden önce çocukluk kavramının tarihi gelişimine bakmakta yarar vardır.

Çocukluk Kavramının Tarihi Gelişimi

Çocukluk, yalnızca biyolojik bir kategori olmayıp aynı zamanda toplumsal ve kültürel kökleri olan bir kavramdır. Tarih boyunca toplumlara göre farklı coğrafyalarda ve farklı zaman dilimlerinde oldukça değişik çocukluk algıları mevcut olup çocukluğun tüm toplumları kapsayan tek bir tanımını yapmak mümkün gibi görünmemektedir. Çocukluk kavramı esasında modernitenin ürünü olmakla birlikte tarihi süreç içerisinde çocuğa çok da fazla değer verilmediği, hatta bazı toplumlarda çocukluk diye bir kavramın olmadığı anlaşılmaktadır. Bu konudaki temel başvuru kitabı Postman’ın “Çocukluğun Yokoluşu” isimli eserine göre bebeklik doğal, önu alınamaz ve dünyanın her köşesinde ayniyet gösteren zorunlu bir özel durumdur. Fakat bir kültürün çocukluk fikrine sahip olmadan da var olabilmesi kuvvetle muhtemeldir (Postman, 1995:8).

Çocukluk kavramı tarihi, sosyo-kültürel kökleri olan ve eğitim ve felsefe gibi pek çok disiplinin ilgi alanına giren bir kavramdır. Çocukluğun kültürden kültüre, içinde yaşanan sosyal ve ekonomik durumların arz ettiği farklılıklara göre değişen bir tanımı vardır ve bu tanım her zaman çocuk dünyası ile yetişkin dünyasını birbirlerinden açık bir şekilde ayırabilmektedir (Köksal, 2008: 389). Her şeyden önce çocuk ve çocukluk kavramına bakış açısına göre o toplumun öncelikleri ve yetiştirmek istediği insan

tipinin panoramik resmi çizilmekte ve çocuğa verilecek olan eğitimle bu resmin içi doldurulmakta, anlam kazanmaktadır.

Çocukluk kavramı tarihi süreç içerisinde toplumlara, kültürlere ve çağın gereklerine göre farklı anlamlar ifade etmiştir. Çocuğa bakış açısı esasında toplumların adalet duygusundaki gelişmişlikle beraber gitmektedir. Çocuk savunmasız ve güçsüz bir varlık olarak dünyaya gelir ve uzunca bir süre varlığını bu şekilde devam ettirir. Psiko-sosyal açıdan bakıldığında insan güçsüz olanı yönetme, ona hükmetme ve böylece kendini büyük, değerli ve önemli biri gibi hissetme isteğini potansiyel olarak içerisinde barındırır. Tarih içerisinde farklı zamanlarda farklı coğrafyalardaki durumuna bakıldığında çocuğun çoğu zaman, bu gizli isteğin kaçınılmaz kurbanı olduğu görülecektir. Hatta bu durum yalnızca toplumsal ve geleneksel kurallar olmayıp hukuk kurallarına işlemiş gerçeklerdir. Örnek olarak Roma ve Germen hukuku, çocuğun babasına onu köle olarak satılabilme ve suç işlerde öldürebilme yetkisini vermektedir (Koschaker, 1997). Ancak tarihteki bu karanlık noktaları bir kenara bırakıp meseleye objektif olarak bakmak gerekirse çocuğa muamele konusunda iyi örneklerle de rastlamak mümkündür. Eski Yunan'da çocuk hakları iyi durumda olmasa dahi çocuk eğitime oldukça önem verildiği eski Yunan filozoflarının düşüncelerinden anlaşılmaktadır.¹

Çocuğa verilen değerın adalet duygusundaki gelişmişlikle paralel gittiği tezinden yola çıkılarak Türklere oldukça yüksek bir çocuk yararının gözetildiği söylenebilir. Eski Türklere çocuk, yazılı olmayan kanunlar niteliğindeki törelerle güvence altına alınır (Mandaloglu, 2013: 133).

Modern anlamda çocukluk kavramını anlayabilmek için onun tarihsel süreçteki evrimine bakmakta fayda vardır. Ancak bu durum toplumdan topluma değişebilmekte, bazı dönüm noktalarında tarihin progresif seyri değişebilmekte ve insanlık geriye doğru atılabilmektedir.

Yaşantıları insan hayatında derin izler bırakacak olan çocukluğa toplumlara ve farklı tarih evrelerine göre değişik anlamlar yüklenebildiği görülmektedir. Çocukluk kavramına yüklenen anlam, çocuğun yükümlülüklerini, ona tanınan ya da tanınmayan hakları, verilecek olan eğitimi, bir çocuktan beklenenleri ve nihayet yetiştirilmek istenen insan tipinin açılımlarını da içerisinde barındırır.

Örneğin eski Yunan'da çocuğun değeri yüksek olmamakla birlikte ünlü Yunan düşünürleri Platon ve Aristoteles eğitime büyük önem vermiştir. Platon, Lakes diyalogunda cesaretin öğretililecek bir erdem olduğunu söylemektedir (Platon, 1995: 84). Ancak eğitim deyince eski Yunan'da yalnızca erkek çocukların eğitimi akla gelmekte, kız çocukların eğitim söz konusu dahi edilememektedir. Örneğin Sokrates, yalnızca erkek çocuklara ders vermiş, Platon ise altı yaşından sonra erkek ve kız çocukların ayrılması gerektiğini savunmuştur (Doğan, 2000). Devlet adlı eserinde ölçülülüğün, cesaretin, cömertliğin ve yüce gönüllülüğün gençlere öğretilmesi gereken erdemler olduğunu söyleyen Platon: “Doğanın lütfu sayesinde gerçek güzelliğin ve iyiliğin izini takip edebilen ustaları aramalıyız ki, gençlerimiz sıhhatli bir diyarda oturuyormuş gibi her şeyden fayda edebilsin, güzellik işlerinden yayılan etki, sıhhatli ülkelerden sağlık getiren bir meltem gibi gözlere, kulaklara sürüklenebilsin ve gençlerimizi çocukluklarının

¹ Bknz. Platon, “Devlet”, Sokrates, “Metafizik”.

başlangıcından itibaren benzerliğe, dostluğa ve uyuma güzel nedenlerle beraber yönlendirsin” (Platon, 2014: 121) demektedir. Platon’un burada gençlerden kastı koruyuculardır. Yani doğuştan yürekli, iyi ruhlu ve cesur olanlardır. Ayrıca Platon, eğitimsizliğin ahlaksızlığı ve hastalığı doğuracağını ve kötü yetiştirilmenin dünyadaki en utanç verici şey olduğunu söylemektedir (Platon, 2014:127). Çünkü Platon’un Devlet’te bahsettiği üzere, eğitim denildiğinde bu büyük oranda beden eğitimi içermektedir. Devleti koruyacak olan asillerdir ve kuvvet, dayanıklılık, beceriklilik gibi bedensel unsurların asil bir kahramanda bulunması gerekir.

Eski Yunan’da kız ve erkek çocuklar arasında ayırım yapılmakta, aileler tarafından erkek çocuk istenmektedir. Ayrıca istenmeyen ve hasta doğan çocuklar ölüme terk edilebilmektedir (Karadoğan, 2015:61).

Eski Yunan’da durum böyle iken eski Türklere gelindiğinde çocuğa oldukça değer verildiği anlaşılmaktadır. İslamiyet öncesi Türklerde çocuğa ve çocuk haklarına ilişkin bilgiler elde etmek için öncelikle kanun hükmündeki törelere bakmak gerekir. Kafesoğlu’na göre kanun manasında töre, eski Türklerde sosyal hayatı düzenleyen mecburi kaideler ve kurallar bütünüdür (Kafesoğlu, 1993:233). Örf, adet, gelenek, görenek şeklinde karşımıza çıkan töre, Türklerde sadece sosyal hayatı düzenleyen kurallar değil aynı zamanda sözlü normlar bütünüdür (Mandaloğlu, 2013:135). Töreler hakkında bilgi elde etmek için başvuru kaynağı ise Orhun Kitabeleridir. Türk töresinde babanın sonsuz bir velayet hakkı var gibi görünmemektedir (Ögel, 1979:141). Türk töresinde anne ve babaya karşı saygı beklenmekte olup anne babanın da çocuğa karşı sorumlulukları vardır. Örnek olarak bir baba kız ve erkek çocuklarını evlendirmekle yükümlüdür, çünkü Türk töresinde bekarlık ayıp sayılır (Erkul, 2016). Ayrıca Türk töresinde çocuk sahibi çok önemli olup, kız-erkek çocuk ayrımcılığı yapıldığına çok fazla rastlanmamaktadır. Bir baba kızını evlendireceği zaman kızının isteklerine dikkat etmek durumundadır. Ayrıca oğlunu evlendirmek bir babanın kaçınılmaz vazifesidir. Eğer baba bu vazifesini yerine getirmez ve düğün için gerekli olan masrafları karşılamazsa oğul babasının malından bir kısmını zorla alabilir, bu da suç sayılmazdı (Ögel, 1979:178-180).

Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi

Hukuksal anlamda “çocuk hakları” tabiri oldukça yeni bir kavram olup 21. Yüzyılda bir takım sözleşmelerle düzenlenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte batı dünyasında yayılmaya başlayan hümanistik düşünceler ve Fransız İhtilali, çocukların kendilerine özgü haklara sahip olabileceği fikrini uyandıran gelişmelerdir. Özellikle yoksul ve kimsesiz çocukların korunması konusunda büyük çaba sarf eden İsviçreli eğitimci Pestalozzi’den (1746-1827) sonra batı toplumları bu konuda sorumluluk almaya başlamışlardır (Akyüz, 2013:24). Pestalozzi ile birlikte sosyal değişme sonucu zayıflayan aile kurumunun çocuğu yeteri kadar koruyamadığı, onun korunması ve eğitilmesinde devletin de sorumluluklarının olduğu anlaşılmıştır. Bu tarihlerden önce, 19.yüzyıldaki kanunlaştırma hareketlerine kadar Kıta Avrupası

ülkelerinde Roma Hukuku etkili olmuştur (Ceylan, 2004). Bu nedenle Roma Hukukunda çocuğa ve haklarına dair nasıl bir bakış açısı olduğunu anlamakta yarar vardır. Roma hukukunda bugünkü anlamda çocuğun güvenliğine, beslenmesine ve bakımına ilişkin kanunlar olmayıp mevcut düzenlemeler daha çok baba ve annenin yararına olacak şekildeydi. Örneğin bugünkü hukuka göre, bir çocuğun korunup gözetilmesi daha çok korunmaya muhtaç olanın yararına olduğu halde roma hukukunda bu daha çok ailenin yararı için yapıldı (Koschaker, 1997:337). Çünkü ailenin kültürünün devamı önemliydi ve erkek çocuğu olmayan ailelere iyi gözle bakılmaz, bundan dolayı bir evlat edinmeye yönlendirilirdi.

Roma hukukunda çocuğa bakış açısı çok da iyi bir durumda değildi. Babaları çocuklarını dilerse satabilir, bir suç işlerse cezalandırabilir, hatta öldürebilirdi (Koschaker, 1997:300). Eğer çocuk memleket dışına, yani Tiber ötesine satılmışsa (Tiber devletin sınırı idi) o vakit çocuk köle olurdu. Memleket içine satıldığı zaman vatandaşlık hakkını korur, ancak kendisini satın alan kişinin yanında hür olmayan statüsünde olurdu. Çocuğu satın alan kişi onu serbest bırakırsa çocuk derhal baba evine döner ve baba erkek çocuğunu üç, kız çocuğunu bir defa bu şekilde satabilirdi. Ancak çocuk haklarına yönelik babanın bu yetkileri sınırsız değildi. 12 levha kanunlarına göre çocuğun satılması hoş görülmez, erkek çocuğun üç, kız çocuğun bir defa satılması babalık hakkının sona ermesine neden olurdu (Koschaker, 1997:328). Bunların yanı sıra babanın çocuk üzerindeki köle olarak satma, sokağa bırakma ya da suç işlerde öldürme gibi hakları belli bir yaşa geldiğinde bitmemekte, ömür boyu devam etmekteydi (Koschaker, 1997:335). Görüldüğü gibi Roma hukukunda çocuğa iş gücü olarak bakılmakta, köle olarak satılabilmekte ve hatta öldürülebilmekte olup çocuğun beslenmesi, güvenliği, anne babası tarafından büyütülmesi gibi modern çocuk haklarına dair izler bulunmamaktadır.

Modern Hukuk'a gelindiğinde ise, 20. yüzyılda çocuk haklarının temeli olabilecek sınırların yaşandığı görülebilmektedir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen çağdaş hukuk sisteminde velayet çocuğa bakıp gözetmeyi, barınmasını, eğitimini sağlamayı, maddi manevi refahını güvence altına almayı amaçlayan görevler ve yetkiler toplamı olup yalnızca babaya değil aynı zamanda anneye de ait olan bir kavramdır (Akyüz, 2013:24). Bunun yalnızca annenin haklarını koruyan değil çocuğun da yararına olan bir kanun olduğu anlaşılmaktadır.

Uluslararası alanda I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar çocukların haklarını kapsayan herhangi bir bildirge yayımlanmamış olup 1924'te Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen "Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi" bu alanda ilk belge niteliğindedir. Bundan önce çocukların korunmasına yönelik örgüt kurulması fikri ilk olarak Jules de Jeune tarafından 1894 yılında ortaya atılmış, bu amaçla Paris'te özel bir toplantı yapılmış olup çocuk haklarını korumaya yönelik ilk resmi girişim 1912'de İsviçre'de yapılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile bu çalışmalar kesintiye uğramış, ancak 1921 yılına gelindiğinde Brüksel'de bir kongre toplanarak "Uluslararası Çocukları Koruma Birliği" kurulmuştur (Akyüz, 2013:36).

1931 yılında Atatürk tarafından imzalanarak Türkiye'nin de kabul ettiği, temelde çocuğun korunması, gelişimi, eğitimi ve barış içerisinde yetiştirilmesi gerektiğini içeren beş maddeden oluşan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin maddeleri şöyledir:

- 1) Çocuk, bedenen ve ruhen tabii bir surette neşvünema bulmaya (gelişmeye) müsait şartlar içinde barındırılmalıdır.
- 2) Acıkan çocuk beslenmelidir, hasta çocuk tedavi edilmelidir, fikren geri kalan çocuk teşei edilmelidir (eğitilmelidir), yoldan çıkmış çocuk doğru yola getirilmelidir, terk edilmiş çocuk himaye altına alınmalı ve yardım görmelidir.
- 3) Çocuk hayatını kazabilecek bir hale getirilmelidir ve her türlü istismara karşı siyanet edilmeli (korunmalı)dır.
- 4) Çocuk felaket zamanında en evvel yardım görmelidir.
- 5) Çocuk en mutena meziyetlerin kardeşlerinin hizmetine vakf edebilmesi lazım geleceği hisleri ile büyütülmelidir (yeteneklerini toplumun hizmetine adayacak bir ruh ile yetiştirilmelidir).

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ni takiben 1936'da, Türkiye'nin de katıldığı I. Balkan Kongresi toplanmış ve bu çalışmayı, çocukların korunması, sağlığı ve çalışma yaşı gibi konuların tartışıldığı II. Balkan Kongresi izlemiştir.

Çocuk haklarına yönelik yapılan ikinci uluslararası düzenleme 1959 yılında yapılan "Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi"dir. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ni İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre yeniden düzenleme kararı alan kurul, insanlığın çocuğa verebileceğinin en iyisini vermesi gerektiği düşüncesinden hareketle bu bildirgeyi ilan eder. Bildirgenin maddeleri şöyledir (Dinç, Biçkin ve Aycı, 2004: 121-122):

- 1) Çocuk, bu Bildirgede öne sürülen haklardan yararlanır. Her çocuk, kendisinin ya da ailesinin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ve başka bir statü bakımından herhangi bir ayırım yapılmaksızın bu haklara sahiptir.
- 2) Çocuk, özel olarak korunur, yasalar ve başka yollarla sağlıklı ve normal biçimde, özgürlük ve saygınlık koşullarında bedensel, zihinsel, ahlaki, manevi ve toplumsal olarak gelişmesine olanak sağlayacak fırsat ve kolaylıklardan yararlanır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda, çocuğun çıkarları önde gelir.
- 3) Çocuğun doğuştan başlayarak bir isme ve vatandaşlığa hakkı vardır.
- 4) Çocuk toplumsal güvenlik olanaklarından yararlanır. Sağlık içinde gelişme ve yetişme hakkı vardır. Bu amaçla kendisine ve annesine özel bakım ve korunma olanakları sağlanır. Bu olanaklar doğum öncesi ve doğum sonrası bakımı da içerir. Çocuğun, yeterli beslenme, barınma, eğlenme ve sağlık hizmetlerine hakkı vardır.
- 5) Bedensel, zihinsel ve toplumsal bakımdan özürülü çocuğa özel durumunun gerektirdiği gibi davranılır ve özel eğitim ve bakım sağlanır.
- 6) Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu gelişmesi için sevgi ve anlayışa gereksinimi vardır. Ana-babanın bakım ve sorumluluğu altında ve her durumda yakınlık, maddi ve manevi güvenlik ortamında elden geldiğince yetiştirilir. Ailesiz ve yeterli destekten yoksun çocuklara özel bakım

sağlamak, toplum ve kamu makamlarının ödevidir. Çok çocuklu aile çocuklarının korunması amacıyla devletçe ve başka kaynaklardan yardım sağlanır.

- 7) Çocuğun, en azından ilköğretim aşamasında ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hakkı vardır. Çocuğa, genel kültürünü geliştirmeye yarayacak ve eşitlik temeli üzerinde yeteneklerini, yargı gücünü, manevi ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirmesine ve yararlı bir toplum üyesi olmasına olanak sağlayacak bir eğitim verilir. Çocuğun eğitiminden ve rehberliğinden sorumlu olanlar için yol gösterici ilke, çocuğun çıkarlarıdır. Bu sorumluluk her şeyden önce ana babasınındır. Çocuk, eğitimle aynı amaçlara yönelik oyun ve eğlenme konusunda tüm olanaklarla donatılır; toplum ve kamu makamları çocuğun bu haktan yararlanma olanaklarını artırmaya çaba gösterir.
- 8) Çocuk her durumda korunma ve yardımdan ilk yararlanacaklar arasındadır.
- 9) Çocuk, her türlü ihmal, zulüm ve sömürüye karşı korunur. Çocuk, her ne biçimde olursa olsun alım-satım konusu olamaz. Çocuğun, uygun bir yaş sınırına ulaşmadan önce çalışmasına izin verilmez; hiçbir durumda sağlık ve eğitimine zarar verecek ve bedensel, zihinsel ya da ruhsal gelişmesine engel olacak bir işte çalışmasına yol açılıp izin verilemez.
- 10) Çocuk ırk, din ve başka herhangi bir ayrımcılığı besleyen uygulamalardan korunur. Anlayış, hoşgörü ve halklar arasında dostluk, barış ve evrensel kardeşlik ruhuyla, güç ve yetkilerini insanlığın hizmetine sunması gerektiği bilinciyle yetiştirilir.

Bildirgeler, kabul eden devleti hukuki anlamda bağlamazlar. Bu nedenle çocuk haklarını uluslararası hukukta güvence altına almak için 20 Kasım 1959'da hazırlanan bu bildirge 1989 yılına gelindiğinde "Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" olarak Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu tarihten beri uluslararası hukukta çocuk haklarını düzenleyen temel yasa metni "Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi"dir. Toplamda 193 devletin onayladığı bu sözleşmeyi Türkiye 1994 yılında kabul etmiş, 1995'te ise bir kanun olarak yürürlüğe konulmuştur (Akyüz, 2013:39).

Tüm çocukların aynı haklara sahip olduğunu ve bütün hakların eşit derecede önemli olduğunu vurgulayan ve toplam elli dört maddeden oluşan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, her biri ayrı bir hakkı özetleyen dört kısımdan oluşur. Haklar "hayatta kalma hakkı", "gelişme hakkı", "korunma hakkı" ve "katılım hakkı" şeklinde dört gruba ayrılmıştır (UNICEF, 2007:17):

Hayatta Kalma Hakkı: Çocuğun yaşam hakkını ve hayatta kalması için gerekli olan temel ihtiyaçlarını ifade eder. Beslenme, barınma, yeterli yaşam standardı ve sağlık hizmetlerinden faydalanma bu gruba girer.

Gelişme Hakkı: Çocukların potansiyellerini gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duydukları şeyleri özetler. Eğitim, dinlenme, kültürel faaliyetler, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü bu gruba girer.

Korunma Hakkı: Çocukların her türlü ihmal, istismar ve sömürüden korunmaları gerektiğini vurgulayan haklardır. Mülteci çocuklar için özel güvence, ihmal ve istismara uğramış çocukların korunması ve rehabilitasyonu gibi konuları kapsar.

Katılm Hakkı: Çocukların ait olduğu toplumda ve toplulukta aktif rol almalarını ifade eder. Bu haklar yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olma ve kendi görüşlerini ifade etmeyi kapsar.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin dört maddesine özel vurgu yapılmıştır, çünkü bunlar sözleşmedeki diğer tüm hakların uygulaması için temel teşkil eder. Sözleşmenin genel ilkeleri olarak adlandırılan bu maddeler şöyledir (UNICEF, 2007:18):

Madde 2: Sözleşmenin güvence altına aldığı bütün hakların herhangi bir ayırım gözetilmeksizin bütün çocukları kapsamaması gerekir.

Madde 3: Çocuklarla ilgili her türlü faaliyette çocuğun yüksek yararı temel düşünce olmalıdır.

Madde 6: Her çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı vardır.

Madde 12: Kendini ilgilendiren her konuda çocuğun görüşünün dinlenmesi ve dikkate alınması gerekir.

Çocuk haklarının neden insan haklarından ayrı bir sözleşme olarak düzenlendiğinin cevabı ise şöyledir (UNICEF, 2007:16):

Çocuklar bireydir: Çocuklar sadece büyüme aşamasındaki bireyler olmayıp insanlık ailesinin üyeleri olarak eşit statüye sahiptirler. Onlar ailenin veya devletin malı değildirler.

Çocuklar hayata tamamen bağımlı varlıklar olarak başlar: Bağımsızlıklarını kazanmaya çalışırken beslenme ve rehberlik için yetişkinlere güvenmeleri gerekir. Çocuklar ideal anlamda içinde buldukları ailenin yetişkinlerinden beslenir. Ancak aile çocuğunun ihtiyaçlarına cevap veremediğinde bu görev topluma aittir.

Çocuklar özellikle istismar ve sömürüye karşı savunmasızdırlar: Çocuklar yetişkinlere göre fiziksel ve olumsuz deneyimlere karşı duygusal olarak daha hassastırlar. Her türlü istismar, çocukta ömür boyu geçmeyecek duygusal yaralanmalara neden olabilir.

Devletin eylemleri veya eylemsizliği çocukları toplumdaki bütün diğer gruplardan daha fazla etkilemektedir: Eğitim ve halk sağlığı gibi devletin her çeşit politikası çocukları da etkilemektedir. Çocukları dikkate almayan dar görüşlü politikalar geliştirmek toplumun geleceğine zarar vermektedir.

Siyasi süreçte çocukların görüşleri nadiren dinlenir ve dikkate alınır: Çocuklar oy kullanmaz veya siyasi sürece katılmazlar, ancak şu anda onları etkileyen veya etkileyecek olan önemli konularda fikirlerinin dikkate alınması gerekir.

Toplumdaki birçok değişikliğin çocuklar üzerinde orantısız ve genellikle olumsuz bir etkisi vardır: Aile yapısının bozulması, küreselleşme, refah düzeyinin azalması gibi etmenler çocukları olumsuz etkileyebilmektedir. Bu değişimlerin etkisi özellikle silahlı çatışma gibi olağanüstü durumlarda yıkıcı olabilir.

Çocuğun sağlıklı gelişimi her toplumun gelecekteki refahı için gereklidir: Çocuklar yoksulluk, yetersiz beslenme, kötü sağlık koşulları, çevre kirliliği gibi olumsuz şartlardan çok çabuk etkilenmektedirler. Çocukların olumsuz şartlar içerisinde büyümesi toplumun geleceğini de olumsuz etkiler.

Bir toplumun çocuklarını ihmal etmesinin maliyeti çok büyüktür: Çocukların en erken deneyimlerinin gelecekteki gelişmeleri ciddi derecede etkilediği toplumsal araştırmalar tarafından ortaya konmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmede çocuğu ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararının temel düşünce olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin de kabul ettiği bu sözleşmenin çocuk yararının

önceliği ilkesi gereği, Medeni Kanuna göre çocuğun yararı anne babanın ya da diğer kişilerin yararıyla çatıştığında çocuğun yararı esas alınacaktır.

Sonuç olarak bu sözleşme, çocukların özel ilgi ve haklara muhtaç olduğunu bildirmekte, ırk, cinsiyet ve diğer her türlü ayrımcılık karşıtı bir tavır sergilemekte, çocuğun refah içerisinde büyüebilmek için aile ve topluma düşen sorumlulukların el birliği ile üstlenilmesini telkin etmekte ve çocuğun doğum öncesi ve doğum sonrasında bedenen ve zihnen özel korunma ve yasal güvencesinin bulunduğunu kabul etmektedir.

İsviçre, Almanya, Avusturya, Fransa ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinin Medeni kanunlarında Çocuk Hakları Sözleşmesi ışığında son yıllarda yapılan yeni düzenlemeler şöyle özetlenebilir:

-Evlilik içi-evlilik dışı çocuk ayrımı kaldırılmıştır.

-Velayet yetkisi çocuk haklarıyla, özellikle çocuğun yüksek yararı ve kararlara katılım hakkıyla sınırlandırılmıştır.

-Velayet kullanılmasında ana baba eşit söz hakkına sahip kılınmıştır. Daha önceki kanunlarda bulunan babanın sözüne üstünlük tanınması hükmü yeni kanunlardan çıkarılmıştır.

-Çocuğa ergin olmadan önce din ve inanç özgürlüğü tanınmıştır.

-Evlad edinmede çocuğun yararına birinci öncelik tanınmış, evlatlığın genetik ana babasından tamamen koparak evlat edinilen kişilerde doğmuş çocukların hukuki statüsünü kazandıran tam evlat edinme türü kabul edilmiştir (Akyüz, 2013:25).

Eski hukuk sistemleriyle karşılaştırıldığında yeni hukuk sistemlerinde çocuğun yararını gözeten pek çok değişiklik olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin velayet yetkisi önceden çocuk üzerine tahakküm etmek, gerekirse onu köle olarak alıp satabilmek anlamlarına gelirken modern anlamda velayet, çocuk haklarıyla, çocuğun yüksek yararıyla sınırlandırılmıştır. Ayrıca evlat edinme konusunda da eski yasalar babanın çocuk üzerindeki hakkını gözetirken yeni yasalar çocuğu koruyucu niteliktedir.

Sonuç

Her insan doğduğu andan itibaren bir takım hak ve sorumluluklara sahiptir. Bir ülkenin refah düzeyinin artması, çocuklarına verdiği eğitimle ve onların haklarına duyarlılığıyla doğru orantılıdır. Bir toplumda çocuk hakları ihlal ediliyor ve onlar kötü muamele görüyorsa o ülkenin geri kalmış bir kültüre sahip olduğu söylenebilir. İnsan haklarına oldukça önem veren medeni toplumlar, korunmaya muhtaç bir varlık olarak çocuğun haklarını özellikle önemserler. Çünkü çocuk, toplumun bir parçasıdır ve onun aile ve toplum içindeki yerini hukuk kurallarıyla düzenlemek her medeni toplumun vazifesidir.

Çocuk hakları, insan haklarının bir parçasıdır ve 'çocuk hakları' olarak ayrıca belirtilmesinin nedeni, çocukların özel haklara sahip olması ve ayrıcalıklı konumda olması değil, onların gelişimlerinden ötürü bazı kendine has gereksinimlerinin olabileceğidir. Çocuk hakları, onun hem insan oluşundan hem de bakım, yetiştirilme ve korunmaya muhtaç olmasından kaynaklanan haklardır.

Çocuk hakları eğitimi, erken yaşlardan itibaren çocuklara verilmesi gereken bir eğitimidir. Çocuk haklarının hem büyüklere hem de çocuklara öğretilmesi gerekir. Günümüzde çocuk ihmal ve istismar vakalarının artması, değişen hayat şartlarına ve ilerleyen teknolojiye uyum sağlama gerekliliği, eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte toplumun çocuklardan beklentilerinin artması gibi nedenlerle çocuk hakları eğitimine ne kadar erken başlanırsa o kadar iyi olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2001). Çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku*. Ankara: Pegem Akademi.
- Allan, J., P'Anson, J. (2004). Children's rights in school: power, assemblies and assemblages. *The International Journal of Children's Rights*, 12, 123-138.
- Beeckman, K. (2004). Measuring the implementation of the right to education: Educational versus human rights indicators. *The International Journal of Children's Rights*, 12, 71-84.
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları, 2001 – 2006. (2006). *International Children's Center*, Ankara.
- Ceylan, S.G. (2004). The effect of Roman law on modern legal systems. *Gazi University Faculty of Law Review*, VIII(1-2), 75-93.
- Cılga, İ. (2001). Demokrasi insan hakları kültürü ve çocuk hakları. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.
- Dinç, H., Biçkin, İ., Aycı, E. (2004). *Aile hukuku ve çocuk haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeler*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Doğan, İ. (2000). *Akıllı küçük-çocuk kültürü ve çocuk hakları üzerine sosyo-kültürel bir inceleme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erkul, A. (2016). Eski Türklerde evlenme gelenekleri. www.tarihtarih.com, 11.03.2016.
- Kafesoğlu, İ. (1993). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Karadoğan, U. (2015). Çocuk kavramına tarih açısından bakış, *Farklı perspektiflerden çocukluk ve sosyolojisi* içinde (ed. Levent Eraslan), 59-92, Ankara: Vize Yayıncılık.
- Koschaker, P. (1997). *Roma özel hukukunun ana hatları*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:414, Ankara: Sevinç Matbaası.
- Köksal, H. (2008). Çocukluk, değişen dünya ve tarih öğretiminden beklentiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 388-396.

- Mandaloğlu, M. (2013). İslamiyetten önce Türklerde aile hukuku. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33, 133-159.
- Morrow, V. (1999). 'We are people too': Children's and young people's perspectives on children's rights and decision-making in England. *The International Journal of Children's Rights*, 7, 149-170.
- Ögel, B. (1979). *Türk kültürünün gelişme çağları*. Ankara: Kömen Yayınları.
- Platon, (2014). *Devlet*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Platon, (1995). *Diyaloglar 2*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yokoluşu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- UNICEF, (2004). *Çocuk haklarına dair sözleşme el kitabı*. Türkiye: UNICEF.
- UNICEF, (2007). *Çocuk hakları ve gazetecilik uygulamaları, hak temelli perspektif*. Dublin: Teknoloji Enstitüsü.
- Washington, F. (2010). *5-6 yaş grubu çocuklarına uygulanan aile katılımlı çocuk hakları eğitimi programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.